AKDENİZ İLAHİYAT DERGİSİ
Akdeniz Theology Journal

Yayıncı | Publisher Akdeniz Üniversitesi | Sayı | Number 4 | Eylül | September 2026 | e-ISSN: 3062-3553

Sahîh-i Buhârî Hadislerinin Türkçeye Aktarımı: Bibliyografik Bir İnceleme

The Transmission of Sahih al-Bukhari Hadiths into Turkish: A Bibliographical Study

Muhammed ÖZCAN

Öğr. Gör. Dr, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, ozcan.muhammed@yahoo.com
Lecturer, PhD, Department of Arabic Language and Rhetoric, Faculty of Theology, Akdeniz University, Antalya, Türkiye, ozcan.muhammed@yahoo.com
Orcid: https://orcid.org/0009-0005-5236-2606
ROR ID: https://ror.org/01m59r132

Bibliyografi	**Bibliography**
Geliş Tarihi	Received: 22.05.2026
Kabul Tarihi	Accepted: 02.07.2026
Yayın Tarihi	Published: 30.09.2026

Atıf/Cite:

Özcan, Muhammed. "*Sahîh-i Buhârî* Hadislerinin Türkçeye Aktarımı: Bibliyografik Bir İnceleme". *Akdeniz İlahiyat Dergisi*, 4 (2026), 147-157. https://doi.org/akdenizilahiyatdergisi.1957244

Değerlendirme: Bu makalenin incelemesi iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.
Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.
Yapay Zekâ Etik Beyanı: Yazarlar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiçbir aşamasında yapay zekâdan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendilerine ait olduğunu beyan etmektedir.
Etik Bildirim: ilahiyatdergi@akdeniz.edu.tr
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: This article was reviewed by two external reviewers using a double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by imilarity scanning.
Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.
Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval; the data used were obtained through a literature review and published sources.
Artificial Intelligence Ethical Statement: The authors declare that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.
Complaints: ilahiyatdergi@akdeniz.edu.tr
Conflicts of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.
Copyright & License: Authors publishing with the journal retains the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

OPEN ACCESS

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

The Transmission of *Sahih al-Bukhari* Hadiths into Turkish: A Bibliographical Study

Abstract

This study examines the Turkish translations and transmission history of *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, recognized as one of the most reliable sources in hadith literature, across a broad historical and bibliographical framework. Moving beyond a mere exercise in linguistic transfer, the rendering of religious texts into different languages serves an important and multidimensional function: it expands access to religious knowledge, deepens comprehension, and allows such knowledge to acquire meaning in different cultural contexts. In this respect, translations of *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* and works containing *Bukhārī* hadiths may be regarded not only as forms of linguistic transfer but also as reflections of historical and cultural interactions. Because *al-Bukhārī*'s compilation is regarded as authoritative in terms of authenticity throughout the Islamic world, this status constitutes one of the main reasons for the interest shown in its Turkish translations. Employing a descriptive-historical methodology, this research traces the historical trajectory of these forms of transmission across three distinct eras: the early Muslim-Turkic states, the Ottoman period, and the Republic of Turkey. The scope encompasses independent translations, abridgments (*mukhtaṣar*), commentarial translations (*sharḥ*), and other compilations containing Bukhārī hadiths. Historical analysis reveals that *Bukhārī*'s hadiths were present in early Turkish religious-didactic literature during the eleventh and twelfth centuries, indicating the early existence of a hadith tradition in Turkish literature that may have contributed to reinforcing shared religious consciousness and cultural memory. During the Ottoman era, *Bukhārī*'s hadiths occupied an important place within the forty-hadith (*arbaʿīn*) genre, where aesthetic and mnemonic considerations often favored versified translations, thereby strengthening the literary and religious-didactic functions of translation. Following a period of relative stagnation prior to 1950, the Republican era witnessed a resurgence in hadith translation, characterized by renewed commentarial works, revitalized forty-hadith compilations, and institutionalized publishing frameworks involving state entities such as the Presidency of Religious Affairs. By offering a holistic evaluation of a subject not previously addressed in this way, this study fills an important gap in the literature on religious text translation and hadith translation. It establishes a general reference point for tracking the evolution of translation strategies and the influence of *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* in Turkish literature, offering important insights into the continuity, diversity, and cultural adaptability of translation activities within the Islamic scholarly tradition and providing a foundation for further research in theology, translation studies, and Turkish language and literature.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Religious Text Translation, Hadith Translation, *Sahih al-Bukhari*, Forty Hadith Tradition, Transitional Period of Turkish Literature, Sharh.

Sahîh-i Buhârî Hadislerinin Türkçeye Aktarımı: Bibliyografik Bir İnceleme[1]

Öz

Bu çalışma, hadis literatürünün en güvenilir kaynaklarından biri olarak kabul edilen *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçeye yapılan çevirilerini ve *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçedeki aktarım biçimlerini tarihsel bir perspektiften ele almayı ve genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Dinî metinlerin farklı dillere aktarılması, sadece bir dil çevirisi faaliyeti olmanın ötesinde, dinî bilginin daha geniş bir toplumsal tabana ulaştırılması, daha iyi kavranması ve farklı kültürel bağlamlarda anlam kazanması açısından oldukça önemli ve çok yönlü bir işlev üstlenmektedir. Bu çerçevede *Sahîh-i Buhârî* çevirileri ve Buhârî hadislerini içeren eserler, yalnızca dilsel bir aktarım süreci değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel etkileşimlerin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Buhârî'nin derlediği hadislerin sıhhat açısından İslam dünyasında bir otorite olarak kabul edilmesi, onu diğer hadis kaynaklarından ayıran başlıca özelliklerden biridir ve Türkçe çevirilere gösterilen ilginin temel gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Hadis çevirilerinin tarihsel gelişimini bütüncül bir yaklaşımla inceleyen bu çalışma, betimleyici ve tarihsel bir yöntem esas alınarak hazırlanmıştır. Araştırmanın odak noktasını, *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil olarak yapılan çevirileri, muhtasar nitelikteki eserleri ve şerh içeren tercümeleri ile içinde bu eserden hadislerin yer aldığı diğer derleme eserlerin Türkçeye aktarımı oluşturmaktadır. İnceleme süreci, Müslüman Türk devletleri dönemi, Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi şeklinde üç ayrı tarihsel kesitte gerçekleştirilmiş ve her dönemin aktarım biçimi genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Özellikle XI. ve XII. yüzyılları kapsayan Türk edebiyatının geçiş dönemi eserlerinde *Sahîh-i Buhârî*'den hadislere yer verilmiş olması, bu hadislerin erken dönem Türkçe dinî-didaktik literatür içerisinde yer bulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, erken dönem Türk edebiyatında bir hadis geleneğinin varlığına işaret etmektedir. Dinî metin çevirisinin edebiyat aracılığıyla görünürlük kazanması, kültürel hafızanın ve ortak dinî bilincin pekişmesine katkı sağlayan unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Osmanlı döneminde ise kırk hadis türündeki eserlerde Buhârî hadislerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu dönemde özellikle estetik kaygılar ve hafızada kalıcılık arzusu

[1] Bu makale, 14/08/2024 tarihinde Doç. Dr. Nazife Nihal İnce danışmanlığında tamamlanan "Sahîh-i Buhârî'nin Türkçe Çevirilerinde Atasözü ve Deyim Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları" başlıklı doktora çalışmasına dayanmaktadır (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, 2024). Bu çalışma proje desteği almamıştır./This article is based on the doctoral dissertation entitled "Equivalence Problems at the Level of Proverbs and Idioms in Turkish Translations of Sahih al-Bukhari," completed on 14/08/2024 under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Nazife Nihal İnce (Ph.D. Dissertation, Akdeniz University, Antalya, Türkiye, 2024). This study received no project funding.

nedeniyle manzum çevirilerin tercih edilmesi, çevirinin dinî-didaktik ve edebî işlevini güçlendirmiştir. Hadis çevirileri ve derlemeleri, dinî bilginin farklı okuyucu çevrelerine ulaştırılması ve anlaşılır kılınması açısından önemli bir kaynak niteliği taşımıştır. Böylece hadislerin toplumun farklı kesimlerine ulaştırılması mümkün olmuştur. Cumhuriyet dönemi incelendiğinde, 1950 yılı öncesinde belirgin bir duraklama yaşandığı görülmektedir. Ancak 1950 sonrası süreçte hadis çevirilerinde görece bir canlanma başlamış, şerh niteliğindeki eserler ile kırk hadis derlemeleri tekrar ön plana çıkmıştır. Ayrıca çeviri faaliyetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar tarafından kurumsal bir çerçevede yürütülmesi, modern dönemin dinî yayıncılık anlayışının bir göstergesi olmuştur. *Sahîh-i Buhârî*'nin farklı dönemlerde Türkçeye yapılan çevirileri, dinî bilginin tarihsel süreç içinde farklı türler ve ihtiyaçlar doğrultusunda nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından önemli örnekler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, dinî metin çevirisi ve hadis tercümesi literatüründe bütüncül biçimde ele alınmamış bir konuyu kapsamlı olarak incelemekte, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hadis tercümelerinin tarihsel bağlamda geçirdiği dönüşümleri kavramak, çeviri stratejilerinin zaman içinde nasıl evrildiğini görmek ve *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçe literatürdeki etkisini anlamak isteyen araştırmacılar için genel bir başvuru zemini sunmaktadır. Aynı zamanda İslam ilim geleneği içinde çeviri faaliyetlerinin sürekliliği, çeşitliliği ve kültürel adaptasyon kapasitesi hakkında önemli ipuçları sunmakta, hem ilahiyat hem çeviri bilimi hem de Türk dili edebiyatı alanında yapılacak ileri düzey araştırmalara bir zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağatı, Dinî Metin Çevirisi, Hadis Tercümesi, *Sahîh-i Buhârî*, Kırk Hadis Geleneği, Geçiş Dönemi Türk Edebiyatı, Şerh.

Giriş

Kutsal metinler, hitap ettikleri toplumların konuştukları dilde nazil olmuş, peygamberler de inananlara mesajlarını kendi dilleriyle ulaştırmışlardır. Yahudilere Tevrat'ın, onların konuştuğu dil olan İbranice indirildiği gibi, Kur'an da Arap halklarına Arapça olarak gönderilmiştir.[2] Dinlerin insanlara kendi dillerinde ulaşması, iletilmek istenen mesajın ilk dönem muhataplar tarafından doğrudan anlaşılmasında, dolayısıyla vahyin doğru kavranmasında büyük bir rol oynamıştır.

Öncelikle Kur'an, akabinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait hadislerin ilk muhatapları durumundaki sahabe, ilahî hitaplarda geçen lafızların anlam sınırlarını büyük oranda tayin etmiş; anlamını kavrayamadıkları yahut anlam alanı muğlak kalan, bazen de daha önce hiç karşılaşmadıkları mesel ve özlü sözlerin ne ifade ettiğini doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) danışarak öğrenmişlerdir.[3] Bu doğrudan anlam belirleme süreci, daha sonraki nesillere aktarılan anlam geleneğinin temelini teşkil etmiş ve İslam ilimlerinin teşekkülünde belirleyici olmuştur.

Vahye ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerine muhatap olan sahabeden sonra söz konusu lafızların anlamlarının korunması ve aktarılması sözlü aktarım (*rivayet*) yoluyla gerçekleşmiş, ancak zamanla sözlü aktarımın yetersiz kalması ve İslam coğrafyasının genişlemesine paralel olarak farklı bölgelerde çeşitli anlam kaymalarının ortaya çıkması, rivayetlerin yazıya geçirilmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte, hem anlamın hem lafzın muhafazasına yönelik gayretler artmış; hadislerin toplanması, tasnifi ve rivayet zincirlerinin kayıt altına alınması İslam kültür tarihinde yeni bir dönem başlatmış, bu durum sözlü aktarımın yanında yazılı aktarımın da güç kazanmasına neden olmuştur.

Zaman içerisinde ortaya çıkan aktarım farklılıkları ve bağlam değişimleri, özellikle mecazi ifadelerin farklı şekillerde yorumlanmasına neden olmuş; kimi zaman lafzın zahirî anlamı esas alınırken, kimi zaman daha geniş ve yoruma dayalı anlamlar tercih edilmiştir. Bu durum, sadece bireysel anlam sapmalarına değil, aynı zamanda mezhep farklılıkları, yorum farklılıkları gibi daha geniş dinî ve düşünsel ayrışmalara da zemin hazırlamıştır. İslam bilginleri söz konusu ifadelerin anlam alanını belirlemeye ya da daraltmaya çalışmış, ulaştıkları çerçeveyi eserlerinde tafsilatıyla aktarmışlardır. Bu çabalar, hem şerh ve haşiye geleneğini beslemiş, hem de hadislerin farklı dil ve kültürlerde doğru anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır.

---

2 Muhittin Uysal, "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)", NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 23/23 (Aralık 2007), 73; Tevrat İbrani, Kur'an Arap dilinde inmiştir. Günümüzde İncil'in Aramice konuşan Hz. İsa'nın dilinden farklı olarak Yunanca basılması belirtilen genellemenin dışında değildir. Havari Matta, Hz. İsa'nın sözlerini Aramice olarak kaleme almış, ancak bu metin Yunancaya ilavelerle çevrilmiştir. Ayrıca bkz. Ömer Faruk Harman, "İncil", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDVY, 2000), 22/270.

3 Ferruh Kahraman, "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Tefsirinin *Kur'an* İlimlerindeki Yeri", *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (Mart 2013), 18.

Müslümanlar tarih boyunca Kur'an'ın yorumlanmasına ışık tutan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beyanlarına büyük değer atfetmiş; bu sözlerin korunması, anlaşılması ve sonraki nesillere aktarılması konusunda zengin bir ilmî miras üretmişlerdir. Anadili Arapça olmayan Müslüman topluluklar, hadisleri kendi dillerine çeviri yoluyla aktarma ihtiyacı duymuşlar, bu amaçla çeşitli tercüme faaliyetleri yürütmüşlerdir. Türk-İslam medeniyeti de bu süreçten ayrı kalmamış, hadislerin Türkçeye aktarılması çabaları oldukça erken dönemlere kadar uzanmıştır. Bu tercümeler sadece dinî öğretimi kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel bir etkileşim aracı işlevi görmüştür.

Sahîh-i Buhârî, hadis literatürünün en güvenilir kaynaklarından biri olması sebebiyle, farklı dönemlerde Türkçeye yapılan çevirileri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu çeviriler, yalnızca dil aktarımının bir örneği değil, aynı zamanda dinî bilginin tarihî süreçte farklı türler ve dönemler doğrultusunda nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından da önemli bir veri kaynağı niteliğindedir. *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçe tercümelerinin ve içerisinde *Buhârî* hadisleri bulunan eserlerin incelenmesi, hadislerin Türkçedeki aktarım biçimlerini, dönemsel farklılıkları ve çeviri-şerh faaliyetlerindeki dönüşümü anlamak açısından önemli imkânlar sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, ilerleyen araştırmalara metinlerin dil özelliklerini ve dönemlere özgü aktarım biçimlerini tanıma açısından bir zemin hazırlamayı hedeflemektedir.

Bu doğrultuda çalışma, *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımının tarihî seyrini ortaya koymak ve günümüz çeviri faaliyetlerine genel bir çerçeve sunmak amacıyla betimsel ve tarihsel bir yöntemle hazırlanmıştır. Çalışmada *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil ya da muhtasar çevirileri ile içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadisleri geçtiği tespit edilen eserler, Müslüman Türk devletleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi şeklinde üç ana başlık etrafında incelenmiş; her dönemde öne çıkan örnekler ve aktarım biçimleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın literatür taraması sonucunda, *Sahîh-i Buhârî*'nin müstakil, muhtasar ve şerh formlarındaki tercümeleriyle birlikte, içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadisleri bulunan eserleri tarihî süreçte bir bütün olarak inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Konu ve tema bakımından en yakın çalışma, Osmanlı dönemindeki Türkçe hadis ürünlerini ele alan Hacıoğlu'na ait "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis Eserleri Üzerine" adlı makaledir.[4] Ancak ilgili çalışmanın Osmanlı dönemiyle sınırlı olduğu ve *Sahîh-i Buhârî* hadisleri özelinde bir sınırlandırmaya gitmediği görülmüştür. Bu yönüyle mevcut çalışma, *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçedeki aktarım sürecini Müslüman Türk devletleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri bağlamında bütüncül bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir.

1. Müslüman Türk Devletleri Döneminde *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçeye Aktarımı

Sahîh-i Buhârî hadislerinin Türkçe çevirilerini, İslamiyet sonrası Türk edebiyatının XI. ve XII. yüzyılları kapsayan geçiş dönemi eserlerine kadar götürmek mümkündür. Bu bağlamda, içerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadisleri bulunan bilinen ilk eser, Karahanlılar döneminde XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcib (öl. ?) tarafından Hakaniye (Karahanlı) Türkçesiyle manzum olarak kaleme alınan *Kutadgu Bilig*'dir.[5]

[4] Nejla Hacıoğlu, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016), 99-115.

[5] Eserin tenkitli metni Reşit Rahmeti Arat tarafından 1947 yılında yayınlanmış, yine aynı yazar tarafından 1959 yılında tercüme edilmiştir. Bkz. Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, nşr. T.D.K. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947); Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig II Tercüme* (Ankara: TDK Basımevi, 1959); Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Sofuoğlu, "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri", *DEÜİF Dergisi* 5 (1989), 127.

XII. yüzyılda ise yine Karahanlılar dönemine ait iki önemli eser olan Edîb Ahmed bin Mahmud Yüknekî'nin kaleme aldığı *Atabetü'l-hakâyık*[6] ile Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'inde[7] *Sahîh-i Buhârî* hadislerine yer verildiği tespit edilmiştir. Her iki eser de manzum olup Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır.

XIV. yüzyıla gelindiğinde, Kederli Mahmud Ali tarafından Karahanlı-Harezm Türkçesiyle mensur olarak yazıldığı tespit edilen kırk hadis türündeki[8] *Nehcu'l-ferâdîs*,[9] *Sahîh-i Buhârî* hadislerini içeren bir diğer önemli eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

XI-XII. yüzyıllarda öne çıkan ve *Sahîh-i Buhârî* hadislerine yer veren eserlerin manzum nitelikte olması, erken dönem Türkçe dinî-didaktik metinlerde nazmın üstlendiği işlevi göstermesi bakımından önemlidir. Manzum formun tercih edilmesinin nedenleri arasında ezber kolaylığı, anlatımı dikkat çekici kılması ve ögüt verici söylemi artırması gibi etmenler sayılabilir. Bu durum, hadis muhtevasının erken dönemden itibaren yalnızca öğretici bir unsur olarak değil, aynı zamanda edebî anlatımın imkânları içerisinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-hakâyık* ve *Divân-ı Hikmet* gibi eserlerde hadis muhtevasının Türkçeye aktarımının edebî gelenekle iç içe geliştiğini göstermektedir.

2. Osmanlı Döneminde *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçeye Aktarımı

Osmanlı dönemine gelindiğinde, İslam kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan hadis sahasının etraflıca incelenmediği; yapılan çalışmaların daha çok dârü'l-hadisler ya da belirli şahıslar ekseninde şekillendiği izlenmektedir.[10] Bu çerçevede Özafşar, hadis tarihi araştırmaları açısından Osmanlı dönemini "daralma" veya "duraklama/dinginleşme" dönemi olarak nitelendirmiştir.[11] Özafşar'ın da ifade ettiği üzere, bu duraklama hadis çeviri faaliyetlerine de yansımış ve bu alandaki çalışmalar sınırlı kalmıştır.

Bu dönemde, *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin çevirisine örnek olarak, Mehmet Zihni Efendi'nin (öl. 1913) Suyûtî'ye ait *el-Câmi'u's-sağîr* adlı eser ve es-Sağânî'nin kaleme aldığı *Meşâriku'l-envâr* adlı kitaplardan seçtiği hadislerin çevirisini yaptığı *el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmi'i's-Sağîr ve'l meşârik min hadîs-i hayri'l-halâik* (1893) adlı eseri[12] sayılabilir. Ayrıca Ömer Ziyâeddin Dağıstanî'nin (öl. 1920) *Sahîh-i Buhârî*'den seçtiği hadisleri derlediği ve Polathaneli Ömer Lütfi tarafından neşredilen iki ciltlik *Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi*[13] (1922) de dönemin önemli çalışmalarındandır.

Osmanlı döneminde ele alınabilecek diğer bir eser ise, ikinci Diyanet İşleri Reisi Mehmet Şerafettin Yaltkaya'nın (öl. 1947) kaleme aldığı 1904 yılında basılan *İbn-i Esîrler ve Meşâhîr-i 'Ulemâ* adlı

---

6 Eser ilk olarak 1918 yılında Necib Âsım Yazıksız tarafından metin ve tercüme olarak yayınlanmış, Fuat Köprülü'nün de arasında bulunduğu çeşitli türkolaglar tarafından incelenmiş, son olarak Necip Rahmeti Arat tarafından önceki çalışmalardan faydalanılarak metin ve tercüme olarak yayımlanmıştır. Bkz. Reşit Rahmeti Arat, *Atabetü'l Hakâyık* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1951); Ayrıca Atabetü'l-Hakâyık için bkz. Seyfullah Korkmaz, "Atabetu'l Hakâyık'ta Yer Alan Türkçe Manzum Hadis Çevirileri Üzerine Görüşler", *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/11 (2001), 111.

7 Eser 1983 yılında Kemal Eraslan tarafından kısmî olarak Türkçeye kazandırılmıştır. Bkz. Kemal Eraslan, *Ahmed-i Yesevî: Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler* (Ankara: KBY Yayınları, 1983); Eser hakkında ayrıca bkz. Ahmet Yıldırım, "Dîvân-ı Hikmet'te Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmi Dergi* 52/4 (Aralık 2016), 45-68.

8 Cemal Aksu, "Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi", *İlmi Araştırmalar* 17 (Şubat 2014), 19.

9 Kazanlı alim Mercânî tarafından tanıtılan eser kaybolmuştur. Sonra Zeki Velidi Togan Süleymaniye kütüphanesinde tespit ettiği esere Janos Eckmann'ın 1956 yılında önsöz yazarak yayınlamıştır. Bkz. Mahmud İbn Ali, *Nehcü'l-Feradis*, haz. Janos Eckmann (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1956); Azmi Bilgin, "Nehcü'l-Ferâdîs", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 2006); Eser hakkında bilgi için ayrıca bkz. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Ötüken, 1980), 292-293.

10 Mehmet Özafşar, "Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadis", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 11/356.

11 Mehmet Özafşar, "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslâmiyât* 3/1 (2000), 49-53.

12 Mehmed Zihni Efendi, *el-Hakâik mimmâ fi'l-câmi'i's-sağîr ve'l meşârik min hadîs-i hayri'l-halâik* (İstanbul: Dersaadet, 1310/1893); Bkz. Ahmet Turan Arslan, *Mehmed Zihni Efendi* (İstanbul: MÜİFY, 1999), 135-136.

13 İsmail Lütfi Çakan, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyoğrafyası (Kitaplar)", *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/39 (1980), 38.

eserdir.[14] Eserde yazar, İbnü'l-Esîr'in Kütüb-ü Sitte'deki hadisleri cem etme amacıyla yazdığı *Câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl*'ü hakkında bilgi vermiş, öte yandan çoğunluğu *Sahîh-i Buhârî*'den olmak üzere *Müslim* ve *Kütüb-i Sitte*'nin diğer kitaplarından derlenen hadisleri Türkçeye aktarmıştır.

Osmanlı dönemindeki hadis çeviri faaliyetleri arasında, kırk hadis çevirileri ayrı bir önem taşımaktadır.[15] Osmanlı döneminde XIV. yüzyıldan itibaren başlayan Türkçe kırk hadis çevirileri, XVIII. yüzyıla kadar genişleyerek varlığını sürdürmüştür.[16] İçerisinde *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin de bulunduğu kırk hadis tercümelerine örnek olarak, Abdurrahman Câmî'nin[17] (öl. 897/1492) *Hadis-i Erba'în* (veya *Çihil Hadis*) adlı eser verilebilir. Döneminde çok meşhur olmuş bu eser, döneminde Ali Şîr Nevâî (öl. 906/1501) başta olmak üzere Fuzûlî (öl. 963/1556), Rıhletî (öl. ?), Nâbî (öl. 1124/1712), Müfîd (öl. 1124/1726), Münîf (öl. 1154/1742), Seyyid İbrâhîm (öl. 1197/1783) ve Zühdî (öl. 1914) tarafından manzum olarak; Hâzinî (öl. ?) ve Hâkânî Mehmed Bey (öl. 1015/1606) tarafından mesnevi şeklinde tercüme edilmiştir.[18]

Zühdî dışında içerisinde *Sahîh-i Buhari* hadislerine rastladığımız manzum kırk hadis çevirileri arasında Sirâcî (öl. 857/1453),[19] Nevaî (öl. 906/1501) ve *Terceme-i Hadis-i Erbaîn*,[20] Usûlî (öl. 945/1538) ve *Manzûme-i Hadis-i Erba*,[21] Fevrî (öl. 978/1571) ve *Kühl-i Dîde-i A'yân*,[22] Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî (öl. 996/1588) ve *Arafâtü'l-arifîn*,[23] Mehmed Bosnevî (öl. ?),[24] Feyzî-i Kefevî[25] (öl. 1023/1614), Şâhî (öl. 1039/1630) ve *Ahsenü'l-hadîs*,[26] Hanîf (öl. 1189/1775),[27] Hâkî (öl. ?)[28] sayılabilir.

Ayrıca İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (öl. 1245), dinin temelini oluşturan ana fıkıh kaidelerini içeren yirmi altı hadis seçmiş ve bunları *el-Ehâdîsü'l-külliyye elletî aleyhâ medârü'd-dîn* isimli eserinde derlemiştir. Nevevî, bu koleksiyona on altı hadis daha ekleyerek kırk iki hadisi kapsayan *el-Erba'ûn*'u kaleme almıştır.[29] Bu derleme, Babanzâde Ahmed Naim tarafından 1925 yılında kırk hadis tercümesi

---

14 Çakan, "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyoğrafyası (Kitaplar)", 37; Hacıoğlu, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine", 107.

15 Osmanlı döneminde bir ile bin iki yüz arası farklı sayılarda hadis mecmularına rastlamak mümkündür. Bkz. Sadık Cihan, "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yazılan Risaleler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Haziran 1977), 157-173; Osmanlı dönemi kırk hadis çalışmalarını inceleyen bazı çalışmalar şunlardır: Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1* (İstanbul, Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000); Nurcan Cevahir, *Asr-ı Saadet ve Âli Osmanlıda Kırk Hadis* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2020); Abdulkadir Karahan, *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis* (Ankara: DİB Yayınları, 1991); Ayrıca Erdem'in kırk hadis konulu eserleri şekil (nesir, manzum), muhteva vs. birçok açıdan tasnife tuttuğu tezi dikkat çekicidir. Bkz. Cavit Erdem, *Osmanlı'da Türkçe Yazılmış Matbu Kırk Hadislerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İÜSBE, Doktora Tezi, 2022).

16 Özafşar, "Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadis", 11/363.

17 Daha çok Molla Câmî ünvanıyla tanınan İranlı alim ve şairdir.

18 Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1*, 103-175; Karahan, *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis*, 140; Mehmet Y. Kandemir - Abdulkadir Karahan, "Kırk Hadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDVY, 2022); Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 1993); Ahmet Sevgi, "Molla Câmî'nin 'Erbaîn'i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (1999), 4-24.

19 Sirâcî mahlasını kullanan birden fazla şair bulunmaktadır. Yıldız'a göre kırk hadis tercümesini yapanın Fatih'e de hocalık yapan olan müderris Sirâceddin Mehmed Efendi (öl. 1453) olması daha muhtemeldir. Bkz. Alim Yıldız, "Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2011), 130.

20 Yasemin Özsoy, *Ali Şir Nevâî ve Terceme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Manzum Hadis Tercümesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

21 Adem Ceyhan, "Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30 (Temmuz 2012), 147-188.

22 Hasan Aksoy, "Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *İÜSBE* 13-14-15 (1997), 121-130.

23 Bu eser hem mensur, hem manzum özelliktedir. Bkz. Tülay Kol, *Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Arafâtü'l-Arifîn Adlı Kırk Hadis Tercümesi: İnceleme-Metin* (Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

24 Zahide Efe, "Mehmed Bosnevî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Türkoloji Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 24-42.

25 Suat Donuk, "Feyzî-i Kefevî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Osmanlı Mirası Arastırmaları Dergisi* 5/11 (Mart 2018), 47-69.

26 Alim Yıldız, "Okçuzade Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadis", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 91-124.

27 Aksu, "Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi".

28 Yıldırım, Hâkî mahlasını kullanan birden çok şair olduğunu ve kırk hadis tercümesinin hangi şaire ait olduğunun tespitinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Yusuf Yıldırım, "Hâkî'nin Manzum Kırk Hadis'i", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39/1 (Haziran 2015), 125.

29 Kandemir - Karahan, "Kırk Hadis", 25/467.

şeklinde yayımlanmış,[30] İsmail Hakkı Bursevî'ye ait *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* isimli şerh çalışması olarak 1837 yılında basılmıştır.[31] Ayrıca Sadrettin Konevi (öl. 673/1274) *Şerhu Hadîsi'l-Erba'în*[32] adlı eseri Ekrem Demirli tarafından 2002 yılında Türkçeye aktarılmıştır. Kudsî ise (öl. 1219/1804) *Hüsnü's-sülûk fî şâni'l-mülûk* adlı bir kırk hadis şerhi yapmıştır.[33]

Kırk hadis tercümeleri dışında farklı sayılarda hadis tercümelerine ulaşmak mümkündür.[34] Yâsincizâde Abdulvehhâb (öl. 1758/1833) *Hulâsatü'l burhân fî itâ'ati's-sultân* isimli kitapta yirmi beş hadis tercüme etmiştir.[35] Halvetî Muhyî (öl. ?),[36] Visâlî[37] (öl. 1057/1647) ve Bursalı Seyyid İsmail Belîğ[38] (öl. 1142/1730) *Gül-i Sad-Berg* şeklinde aynı isimle manzum yüz hadis çevirisi kaleme almışlardır. Latifi'nin (öl. 990/1582) *Subhatü'l-'uşşâk*'ı yüz hadis çevirisiyle öne çıkmaktadır.[39] Ayrıca İsmail Sâdık Kemâl ise (öl. 1310/1892) *Bin Ehâdîs Şerihi* adlı eserde bin yirmi hadisin tercümesine yer veren kapsamlı bir çalışmadır.[40]

Tüm bu örnekler, Osmanlı döneminde *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımının müstakil ve bütüncül *Buhârî* tercümelerinden ziyade seçme hadis derlemeleri, kırk hadis tercümeleri, yüz hadis mecmuaları ve şerh çalışmaları üzerinden sürdüğünü göstermektedir. Bu bakımdan Osmanlı dönemi, hadis çeviri faaliyetleri açısından tamamen zayıf veya kesintiye uğramış bir dönem olarak değil; müstakil *Sahîh-i Buhârî* tercümeleri bakımından sınırlı, buna karşılık seçmeci ve edebî-didaktik aktarım biçimleri bakımından canlı bir gelenek olarak değerlendirilmelidir. Özellikle kırk hadis tercümelerinin yaygınlığı, *Buhârî* hadislerinin Osmanlı Türkçesinde dinî-ahlâkî öğretinin yanı sıra manzum ve mensur edebî üretim içerisinde de önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Cumhuriyet Döneminde *Sahîh-i Buhârî*'nin Türkçeye Aktarımı

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına dek dinî yayınlar açısından bir fetret devri yaşandığı görülmektedir.[41] Hadis çevirileri konusunda durum çok farklı olmamış; 1928-33 yılları arasında bu alanda sadece bir eser kaleme alınmıştır.[42] Bu dönemin en önemli çalışması, ilk iki cildini Babanzâde Ahmed Naim'in (öl. 1934) yazdığı *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* adlı yapıttır. Döneminden günümüze değin büyük ilgi gören eserin ilk iki cildi 1928'de Diyanet İşleri Reisliği tarafından Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Üçüncü cilt için müsveddeler hazırlayan Babanzâde'nin ömrü bu notları tashih etmeye yetmeyince, Diyanet tarafından Prof. Kamil Miras görevlendirilmiş ve kalan dokuz cilt Kamil Miras tarafından tercüme

30 Kandemir - Karahan, "Kırk Hadis", 25/472.
31 Ayşe Gültekin, "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hadis Şerh Metodu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/48 (Şubat 2017), 712.
32 Ferhat Gökçe, "Hadislerin Hikmet/Hikemî Yorumu -Sadreddin Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi Özelinde-", *Universal Journal of Theology* 2/1 (Mart 2017), 1-35.
33 Gökhan Demir, "Kudsî'nin Hüsnü's-Sülûk fî Şâni'l-Mülûk (Şerh-i Hadîs-i Erba'în) Adlı Eseri", *Journal of Turkish Language and Literature* 60/1 (Haziran 2020), 215-262.
34 Hacıoğlu, "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine", 113.
35 Uğur Baboğlu, *Yâsincizâde Abdülvehhab Efendi ve Hülâsatü'l-Bürhân fî İtâati's-Sultân Adlı Risâlesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).
36 Muhyî mahlasını kullanan birden fazla şair bulunmaktadır. Bkz. Mevlüt Haliloğlu, "Hadis Literatüründe Yüz Hadisler", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 450-485.
37 Ahmet Sevgi, "Gül-i Sad-berg'in Yeni Bir Nüshası Üzerine...", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (Aralık 2000), 289-298.
38 Adem Ceyhan, "Tarihî Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belîğ'in Gül-i Sad-Berg'i Örneği", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Mart 2011), 103-140.
39 Ahmet Sevgi, "Lâtîfî ve Subhatü'l-Uşşâk'ı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1992), 47-92.
40 Mustafa Yüceer, "Hadis Şerh Geleneğinde Manzûmeler: Buhârî'nin es-Sahîh'ine Dair Türkçe Bin Ehâdîs Şerhi", *Diyanet İlmi Dergi* 60/1 (Mart 2024), 77-102.
41 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 174.
42 Bahse konu eser J. R. Coates tarafından 1931 yılında kaleme alınan "*Hadis-i Şerif Tercümesi*" adlı eserdir. Bkz. *Türkiye Bibliyografyası Türk Harflerinin Kabülünden Cümhuriyetin Onuncu Yıl Dönümüne Kadar 1928-1933*, haz. Maarif Vekaleti (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 27.

edilerek 1948'de on iki cilt hâlinde tamamlanmıştır. Bu eser, hem döneminde hem günümüzde oldukça büyük ilgi görmüştür.[43]

Bu dönemde yayımlanan diğer önemli bir çeviri ise Nevevî'nin kaleme aldığı *Riyâzu's-sâlihîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* isimli eserinin tercümesidir.[44] Eserin birinci ve ikinci ciltleri Kıvâmuddîn Burslan, üçüncü cildi Hasan Hüsnü Erdem tarafından tercüme edilmiş ve 1949'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. Eserde çoğu, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'inde yer alan hadisler bulunmaktadır.[45]

1950'li yıllardan sonra dinî yayın faaliyetleri gibi hadis tercümeleri de önceki döneme kıyasla yoğunluk kazanmıştır.[46] Bu dönemde üretilen eserler arasında, birçoğu kırk hadis türünde olmak üzere *Sahîh-i Buhârî* hadislerini içeren çeşitli çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu türdeki eserlere, Hasan Basri Çantay tarafından derlenerek tercüme edilen ve kaynakları daha çok Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel olan *"On Kere Kırk Hadis"* (1955),[47] Suyûtî'nin içerisinde *Sahîh-i Buhârî*'den de hadisler barındıran[48] *el-Câmi'u's-sağîr* ve Abdu'r-Ra'üf Münâvî'ye ait *Kunûzu'l-hakâik* isimli eserlerinin Ali Vâhid Üryâni tarafından derlenerek Yusuf Ziyaeddin Ersal tarafından tercüme edildiği *"Câmi'ul-kunûz (Ahlaki Hadislerden Seçmeler)"*[49] (1960), Diyanet İşleri Başkanlığı adına İbrahim Atay ve ekibi tarafından hazırlanan *Seçme Hadisler* (1963),[50] Ali Fikri Yavuz'un İmam-ı Buharî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'indeki Kitâbü'l-Edeb kısmından hadisleri derlediği *el-Edebü'l-müfred* adlı eserinin tercüme ve şerhi olan *Ahlâk Hadisleri (el-Edebü'l-müfred), Terceme ve Şerhi* (1975)[51] ve Ali Toksarı'nın 2013 yılında kaleme aldığı *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadislerden Kırk Hadis*[52] isimli eserleri örnek olarak verilebilir.

Cumhuriyet döneminde hadis derlemelerini bir araya getiren eserlerden öne çıkan ilk eser, kaleme aldığı *Teysîru'l-vüsûl ilâ câmi'i'l-usûl* (İbnü'd-Deyba'ın (öl. 944/1537) eserinin İbrahim Canan tarafından tercüme ve şerhi şeklinde hazırlanan *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (1988) adlı eserdir.[53] Konulu hadis çalışması kapsamında yer alan ve Buhari hadislerini içeren Diyanet İşleri Başkanlığının yedi cilt şeklinde yayınladığı *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu* (2013) adlı çalışma dikkati çeken başka bir eserdir.[54]

Sahîh-i Buhârî şerhlerinin Türkçeye kazandırılmasına bakıldığında, Bedreddin el-Aynî'nin (h. 855/1451) kaleme aldığı *'Umdetu'l-kârî*'nin ihtisarı Yaşar Güngör ve arkadaşları tarafından tercüme edilerek *Muhtasar 'Umdetu'l-Kârî* (2019) adıyla yayımlanmıştır. Öte yandan İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî* isimli eseri Beşir Eryarsoy ve ekibi tarafından tercüme edilerek *Fethu'l-Bârî Sahîh-i Buhârî Şerhi* (2007) adıyla yayımlanmıştır.

Sahîh-i Buhârî'nin günümüzde baskılarına ulaşılabilen müstakil çevirilerine göz atıldığında ise Mehmed Sofuoğlu tarafından 1987'de tercümesi yapılan *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*; Harun Yıldırım

---

43 Hüseyin Hansu, *Babanzâde Ahmet Naim* (İzmir: KaynakYayınları, 2007), 65-66.
44 Mücteba Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 117 (1973), 349-350; Veli Ertan, "Erdem, Hasan Hüsnü", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 1995), 11/283-284.
45 Raşit Küçük, "Riyazu's-Sâlihîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 2008), 35/146.
46 Erdinç Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (Mayıs 2013), 245-249.
47 Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 358-359.
48 Mücteba Uğur, "el-Câmiu's-Sagīr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 1993), 7/113.
49 Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 350.
50 Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 350.
51 İbrahim Canan, "el-Edebü'l-Müfred", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDVY, 1994), 10/411; Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 217.
52 Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 238.
53 Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 221.
54 Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası", 238.

tarafından 2009 yılında çevirilerek şerhedilen *Sahîh-i Buhâri Tercüme ve Şerhi* ve 2017'de Eryarsoy vd.nin çevirdiği *Sahîh-i Buhârî* adlı eserler öne çıkmaktadır.

Cumhuriyet döneminde *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımı, ilk yıllarda dinî yayın faaliyetlerindeki sınırlılığa paralel olarak dar bir çerçevede sürmüş; ancak *Tecrîd-i Sarîh* tercümesi gibi kurumsal nitelikli çalışmalar bu dönemin istisnai ürünleri arasında yer almıştır. 1950 sonrasında dinî yayın alanındaki hareketlenmeyle birlikte *Buhârî* hadisleri kırk hadis, seçme hadis, ahlâk hadisleri ve konulu hadis derlemeleri içinde daha geniş bir aktarım şekli kazanmıştır. 1980'lerden itibaren ise *Kütüb-i Sitte* merkezli çalışmalar, temel *Buhârî* şerhlerinin tercümesi ve müstakil *Sahîh-i Buhârî* çevirileriyle bu aktarım daha sistemli ve kapsamlı bir mahiyet kazanmıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet dönemi, *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımında seçmeci derleme geleneğinden müstakil, şerhî ve külliyat merkezli tercüme faaliyetlerine doğru belirgin bir genişlemenin yaşandığı dönem olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Çeviri edimi, yalnızca anlamı hedef dile aktaran teknik bir faaliyet değildir; aynı zamanda dinî bilginin farklı dil ve kültür çevrelerinde anlaşılmasına, yorumlanmasına ve sonraki nesillere aktarılmasına aracılık eden önemli bir süreçtir. Bu yönüyle hadis çevirileri, Müslüman toplumların Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleriyle kurdukları ilişkiyi ve bu ilişkinin tarihsel süreçte aldığı biçimleri göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Hadis literatürünün en muteber kaynaklarından biri kabul edilen Sahîh-i Buhârî'nin Türkçeye aktarım süreci de bu açıdan dikkat çekici bir görünüm arz etmektedir.

XI. ve XII. yüzyılları kapsayan geçiş dönemi Türk edebiyatı ürünlerinde *Sahîh-i Buhârî* hadislerine rastlanması, bu hadislerin erken dönem Türkçe dinî-didaktik literatür içerisinde yer bulduğunu ortaya koymaktadır. *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-hakâyık* ve *Divân-ı Hikmet* gibi manzum eserlerde hadis muhtevasının yer alması, nazmın ezberlemeyi kolaylaştıran, anlatımı dikkat çekici hâle getiren ve öğüt verici söylemi güçlendiren yapısıyla da ilişkilendirilebilir. Bu durum, erken dönem Türkçe hadis aktarımının dinî öğretim yanında edebî anlatım biçimleriyle bütünleşik bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Osmanlı döneminde ise *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin aktarımı, müstakil *Buhârî* tercümelerinden ziyade seçme hadis derlemeleri, kırk hadis tercümeleri, yüz hadis mecmuaları ve şerh çalışmaları üzerinden devam etmiştir. Özellikle kırk hadis türündeki eserlerin yaygınlığı ve bu tür içerisinde manzum çevirilere sıklıkla yer verilmesi, hadislerin Osmanlı Türkçesinde hem dinî-ahlâkî öğretinin hem de edebî üretimin önemli kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Kırk hadis türünün zayıf kabul edilen bir rivayete dayandırılmasına rağmen Osmanlı edebiyatında geniş bir karşılık bulması ve bu tür içerisinde çeviri pratiği açısından daha zor sayılabilecek manzum tercümelerin tercih edilmesi, hadislerin Osmanlı dinî-edebî kültüründeki yerini göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, dinî yayınlar açısından ilk yıllarda belirgin bir sınırlılık yaşandığı görülmektedir. Bu durumdan *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımı da etkilenmiş, bu alandaki çalışmaların yaygınlık kazanması daha çok 1950'li yıllardan sonra mümkün olmuştur. Bununla birlikte *Tecrîd-i Sarîh* tercümesi gibi kurumsal nitelikli çalışmalar, Cumhuriyet'in erken döneminde *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımı açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmiştir. Sonraki süreçte ise *Sahîh-i Buhârî* hadisleri, seçme hadis derlemeleri, şerh tercümeleri, *Kütüb-i Sitte* merkezli çalışmalar ve müstakil Buhârî tercümeleri yoluyla daha geniş ve sistemli bir aktarım alanı kazanmıştır. Bu eserlerde lafzî aktarımın yanında açıklayıcı ve şerhî unsurlara da yer verilmesi, okuyucunun hadis metinlerini yalnızca dil düzeyinde değil, bağlam ve içerik düzeyinde de anlamlandırmasına katkı sağlamıştır.

Hadislerin farklı dönemlerde nasıl ve ne şekilde Türkçeye aktarıldığı bilgisi, bugünkü çeviri yaklaşımlarının daha sağlam bir tarihsel zemin üzerinde değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle *Sahîh-i Buhârî* gibi yüksek otoriteye sahip bir eserin Türkçeye aktarım süreci, hem dönemlerin ilmî, edebî ve kültürel dinamiklerini hem de dinî bilgi aktarımının zaman içerisindeki dönüşümünü anlamak için önemli bir zemin sunmaktadır. Sonuç olarak *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçeye aktarımı, tekdüze ve yalnızca müstakil tercümeler üzerinden ilerleyen bir süreç değil; erken dönem manzum-didaktik eserlerden Osmanlı'daki seçme hadis, kırk hadis, yüz hadis ve şerh geleneğine, Cumhuriyet dönemindeki kurumsal yayınlara ve müstakil tercüme faaliyetlerine uzanan çok boyutlu bir çizgide ilerlemiştir. Bu yönüyle çalışma, hadis tercümelerine dair yapılacak yeni araştırmalar için hem tarihî bir referans hem de *Sahîh-i Buhârî* hadislerinin Türkçedeki aktarım biçimlerini ve dönemsel seyrini değerlendirmeye imkân veren genel bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

Ahatlı, Erdinç. "Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 21 (Mayıs 2013), 201-270.

Aksoy, Hasan. "Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *İÜSBE* 13-14-15 (1997), 121-130.

Aksu, Cemal. "Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi". *İlmi Araştırmalar* 17 (Şubat 2014), 17-34.

Arat, Reşit Rahmeti. *Atabetü'l Hakâyık*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1951.

Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig I Metin*. nşr. T.D.K. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.

Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig II Tercüme*. Ankara: TTK Basımevi, 1959.

Arslan, Ahmet Turan. *Mehmed Zihni Efendi*. İstanbul: MÜİFY, 1999.

Baboğlu, Uğur. *Yâsincizâde Abdülvehhab Efendi ve Hülâsatü'l-Bürhân fî İtâ'ati's-Sultân Adlı Risâlesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Bilgin, Azmi. "Nehcü'l-Ferâdîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/540-541. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Canan, İbrahim. "el-Edebü'l-Müfred". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Cevahir, Nurcan. *Asr-ı Saadet ve Âli Osmanlıda Kırk Hadis*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2020.

Ceyhan, Adem. "Tarihî Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belîğ'in Gül-i Sad-Berg'i Örneği". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Mart 2011), 103-140.

Ceyhan, Adem. "Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 30 (Temmuz 2012), 147-188.

Cihan, Sadık. "Osmanlı Devrinde Türk Hadiscileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yazilan Risaleler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Haziran 1977), 157-173.

Çakan, İsmail Lütfi. "1876-1976 Arası Türkiye'de Hadîs Çalışmaları Bibliyoğrafyası (Kitaplar)". *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/39 (1980), 33-60.

Demir, Gökhan. "Kudsî'nin Hüsnü's-Sülûk fî Şâni'l-Mülûk (Şerh-i Hadîs-i Erba'în) Adlı Eseri". *Journal of Turkish Language and Literature* 60/1 (Haziran 2020), 215-262. https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0027

Donuk, Suat. "Feyzî-i Kefevî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Osmanlı Mirası Arastirmaları Dergisi* 5/11 (Mart 2018), 47-69. https://doi.org/10.17822/omad.2018.83

Efe, Zahide. "Mehmed Bosnevî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Türkoloji Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 24-42. https://doi.org/10.53372/turkoloji.938440

Eraslan, Kemal. *Ahmed-i Yesevî: Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: KBY Yayınları, 1983.

Erdem, Cavit. *Osmanlı'da Türkçe Yazılmış Matbu Kırk Hadislerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*. İstanbul: İÜSBE, Doktora Tezi, 2022.

Ertan, Veli. "Erdem, Hasan Hüsnü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Gökçe, Ferhat. "Hadislerin Hikmet/Hikemî Yorumu -Sadreddin Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi Özelinde-". *Universal Journal of Theology* 2/1 (Mart 2017), 1-35.

Gültekin, Ayşe. "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hadis Şerh Metodu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/48 (Şubat 2017), 710-727. https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1543

Hacıoğlu, Nejla. "Osmanlı Döneminde Neşredilmiş Türkçe Hadis eserleri Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/1 (2016), 99-115.

Haliloğlu, Mevlüt. "Hadis Literatüründe Yüz Hadisler". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 450-485. https://doi.org/10.17859/pauifd.1096674

Hansu, Hüseyin. *Babanzâde Ahmet Naim*. İzmir: KaynakYayınları, 2007.

Harman, Ömer Faruk. "İncil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/270-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

İbn Ali, Mahmud. *Nehcü'l-Feradis*. haz. Janos Eckmann. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1956.

Kahraman, Ferruh. "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Tefsirinin Kur'an İlimlerindeki Yeri". *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (Mart 2013), 7-22.

Kandemir, Mehmet Y. - Karahan, Abdulkadir. "Kırk Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/470-473. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Karahan, Abdulkadir. *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.

Kol, Tülay. *Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Arafâtü'l-Arifîn Adlı Kırk Hadis Tercümesi: İnceleme-Metin*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Korkmaz, Seyfullah. "Atabetu'l Hakâyık'ta Yer Alan Türkçe Manzum Hadis Çevirileri Üzerine Görüşler". *ERÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/11 (2001), 111-122.

Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.

Küçük, Raşit. "Riyazu's-Sâlihîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/146-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Okumuş, Ömer. "Abdurrahman Câmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/94-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özafşar, Mehmet. "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik". *İslâmiyât* 3/1 (2000), 33-53.

Özafşar, Mehmet. "Osmanlı Eğitim ve Kültür Hayatında Hadis". *Türkler Ansiklopedisi*. 11/356-369. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Özsoy, Yasemin. *Ali Şir Nevâî ve Terceme-i Hadîs-i Erbaîn Adlı Manzum Hadis Tercümesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Sevgi, Ahmet. "Gül-i Sad-berg'in Yeni Bir Nüshası Üzerine..." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (Aralık 2000), 289-298.

Sevgi, Ahmet. "Lâtîfî ve Subhatü'l-Uşşâk'ı". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1992), 47-92.

Sevgi, Ahmet. "Molla Câmî'nin 'Erbaîn'i ve Türkçe Manzûm Tercümeleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (1999), 1-145.

Sofuoğlu, M. Cemal. "Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 127-180.

Uğur, Mücteba. "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 117 (1973), 345-366.

Uğur, Mücteba. "el-Câmiu's-Sagīr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Uysal, Muhittin. "Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Örnekler)". *NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (Aralık 2007), 73-106.

Ünal, Yavuz. "Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 174-177.

Yıldırım, Ahmet. "Dîvân-ı Hikmet'te Yer Alan Hadislerin Kaynakları ve Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmi Dergi* 52/4 (Aralık 2016), 45-68. https://doi.org/10.61304/did.352835

Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları 1*. İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000.

Yıldırım, Yusuf. "Hâkî'nin Manzum Kırk Hadis'i". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39/1 (Haziran 2015), 123-141.

Yıldız, Alim. "Okçuzade Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadis". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 91-124.

Yıldız, Alim. "Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2011).